

Sygn. akt II UK 9/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 20 stycznia 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Romualda Spyt (przewodniczący)

SSN Beata Gudowska (sprawozdawca)

SSN Halina Kiriło

w sprawie z wniosku M.B.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
o zwrot świadczenia,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 20 stycznia 2016 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 27 sierpnia 2014 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

M. B. pobierała od 1999 r. rentę z tytułu niezdolności do pracy spowodowanej chorobą zawodową i od dnia 1 września 2001 r. nabyła prawo do emerytury. Świadczenia te były wypłacane w zbiegu ustalonym decyzją z dnia 26

października 2001 r. jako połowa renty z tytułu częściowej niezdolności do pracy w związku z chorobą zawodową i pełna emerytura.

Ubezpieczona była informowana oraz pouczana o braku możliwości pobierania świadczeń w zbiegu w razie osiągnięcia przychodów, a także o konieczności zawiadomienia o tej okoliczności.

Od dnia 3 listopada 2008 r. ubezpieczona rozpoczęła prowadzenie działalności gospodarczej w formie spółki cywilnej, zajmującej się kupnem, sprzedażą, wynajmem i administrowaniem nieruchomościami. Z tytułu tej działalności zgłosiła przystąpienie do ubezpieczenia zdrowotnego.

Decyzją z dnia 4 czerwca 2012 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych, po ustaleniu osiągnięcia przez M. B. przychodu, wstrzymał wypłatę renty z tytułu choroby zawodowej w zbiegu z emeryturą od dnia 1 lipca 2012 r., tj. od najbliższego terminu płatności, a decyzją z dnia 10 lipca 2012 r. zobowiązał ją do zwrotu nienależnie pobranych świadczeń w okresie od dnia 1 lipca 2009 r. do dnia 30 czerwca 2012 r. w kwocie 22.355 zł.

Odwołanie M. B. od decyzji z dnia 10 lipca 2012 r. zostało oddalone wyrokiem Sądu Okręgowego w P. z dnia 2 września 2013 r. na podstawie art. 138 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (obecnie jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 748 ze zm.), art. 84 ust. 1, ust. 9 i 11 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (obecnie jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 121 ze zm.) oraz art. 26 ust. 3 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (obecnie jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 1242 ze zm.). Sąd Okręgowy stwierdził, że odwołująca – mimo prawidłowego pouczenia o takim obowiązku - nie powiadomiła organu rentowego o osiągnięciu przychodu w związku z prowadzoną działalnością gospodarczą, gdyż nie uznał za powiadomienie, o którym mowa w art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach, zgłoszenia do ubezpieczeń z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej, ograniczonego do ubezpieczenia zdrowotnego.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 27 sierpnia 2014 r., uwzględnił apelację M. B. i zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji oraz decyzję organu rentowego z dnia 10 lipca 2012 r., stwierdzając brak obowiązku zwrotu nienależnie pobranych

świadczeń za okres dłuższy niż 12 miesięcy (od dnia 1 lipca 2009 r. do dnia 10 lipca 2011 r.). W ocenie tego Sądu, skoro w art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach nie została określona forma zawiadomienia organu rentowego o okolicznościach powodujących wstrzymanie wypłaty świadczeń, to forma zawiadomienia może być dowolna, więc jest nim każda informacja wskazująca na zajście okoliczności określonych w tym przepisie, także zgłoszenie do ubezpieczenia zdrowotnego.

Skarga kasacyjna organu rentowego została oparta na podstawie naruszenia prawa materialnego, z zarzutem błędnej wykładni i niezastosowania art. 138 ust. 4 i 5 ustawy o emeryturach i rentach w związku z art. 26 ust. 1 i ust. 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i art. 36 ust. 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz art. 127 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach przez przyjęcie, że zgłoszenie do obowiązkowego ubezpieczenia zdrowotnego w związku z podjęciem prowadzenia działalności gospodarczej, spełnia ustawowy obowiązek, wynikający z art. 26 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy, zawiadomienia organu rentowego o okolicznościach powodujących utratę prawa do pobierania świadczeń i że tym samym zachodzą okoliczności powodujące zastosowanie 12-miesięcznego okresu do żądania zwrotu nienależnie pobranego świadczenia.

Skarżący podniósł, że przyjęte w zaskarżonym wyroku rozumienie obowiązku wskazanego w art. 127 ust. 1 w związku z art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach jest odmienne od poglądu Sądu Najwyższego wyrażonego w wyroku z dnia 6 lutego 2013 r., I UK 475/12 (LEX nr 1308054) oraz przez Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z dnia 10 czerwca 2014 r., III AUa 1645/13 (LEX nr 1496437). Jako bezpodstawne określił przyjęcie, że wystarczającą przesłanką zastosowania art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach jest przedłożenie przez świadczeniobiorcę do jakiegokolwiek rejestru lub funduszu prowadzonego przez organ rentowy jakiegokolwiek dokumentu, z którego wynika, że dany świadczeniobiorca podjął działalność, z tytułu której uzyskuje przychody mające wpływ na zawieszalność lub wstrzymanie otrzymywanego świadczenia. Taka wykładnia zakłada istnienie po stronie Zakładu Ubezpieczeń Społecznych pozaustawowego obowiązku stałego obserwowania i weryfikowania na podstawie

prowadzonych rejestrów, funduszy i ewidencji przyznanych już świadczeń pod kątem tego, czy nie zachodzą przesłanki do wstrzymania lub zawieszenia ich wypłaty.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i orzeczenie co do istoty sprawy przez zmianę wyroku Sądu Apelacyjnego i oddalenie odwołania, ewentualnie o uchylenie tego wyroku całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. W razie uwzględnienia wniosku o uchylenie i zmianę zaskarżonego wyroku, na podstawie art. 398¹⁶ k.p.c. w związku z art. 415 k.p.c., wniósł o orzeczenie zwrotu kwoty 4.230,00 zł z tytułu zwróconych skarżącej kosztów procesu za obie instancje oraz zasądzenie na jego rzecz kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu kasacyjnym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przepisy regulujące stosunki ubezpieczeń społecznych przewidują obowiązki obydwu stron tych stosunków - ubezpieczonego i organu rentowego - w zakresie powstania stosunku ubezpieczenia, jego trwania oraz realizacji wynikających z nich praw. W zakresie stosunku ubezpieczenia społecznego w trakcie realizacji praw, organ rentowy ma obowiązek wypłaty świadczeń (art. 68 ust. 1 pkt 1, lit. b ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych). Nieprawidłowe wykonanie obowiązku przez ubezpieczonego podmiot wywołuje sankcję np. w postaci objęcia lub ustania ubezpieczenia z urzędu, obowiązku zwrotu nienależnie pobranych świadczeń w szerszym zakresie lub prawo żądania świadczeń nieprzyznanych na skutek błędu organu rentowego. W związku z tym powstaje obowiązek pouczenia o warunkach powstania, trwania i ustania prawa do konkretnego świadczenia ustalonych w przepisach prawa materialnego.

Obowiązki ubezpieczonych, których przestrzeganie podlega kontroli Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, wyszczególnione są w rozdziale 8 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (art. 80-83c), a także w przepisach szczególnych w odniesieniu do poszczególnych świadczeń. Zgodnie z art. 80 tej ustawy, w celu ustalenia prawa do świadczeń oraz ich wysokości ubezpieczeni zobowiązani są do przedstawiania stanów faktycznych mających wpływ na prawo lub wysokość

świadczeń; informowania o wszelkich zmianach mających wpływ na świadczenie; przedkładania na żądanie środków dowodowych; osobistego stawienia, jeżeli okoliczności sprawy tego wymagają; poddania się badaniom lekarskim, a także leczeniu lub rehabilitacji, jeżeli oczekuje się, że leczenie lub rehabilitacja przywróci zdolność do pracy lub spowoduje, że zdolność do pracy zostanie zachowana. W rozdziale 9 ustawy (art. 84) uregulowano obowiązki ubezpieczonych związane ze zwrotem nienależnie pobranych świadczeń.

W tej grupie przepisów plasują się wskazane w zarzutach skargi kasacyjnej art. 138 ustawy o emeryturach i rentach, art. 84 ust. 1, 9 i 11 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz art. 26 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy. Ich zestawienie tworzy prostą konstrukcję zależności między wypłatą osobie uprawnionej do renty z tytułu niezdolności do pracy z ubezpieczenia wypadkowego oraz do emerytury na podstawie odrębnych przepisów a osiągnięciem przez tę osobę przychodu powodującego zawieszenie prawa do świadczeń lub ich zmniejszenia, stosownie do art. 104 ust. 1-4 ustawy o emeryturach i rentach, niezależnie od wysokości tego przychodu (art. 26 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy; por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 lipca 2009 r., I UK 51/09, OSNP 2011 nr 5-6, poz. 84).

Wywołanie skutku powstania okoliczności powodujących zawieszenie prawa do świadczeń lub zmniejszenia przez organ realizujący wypłatę świadczeń w zbiegu, wymaga zachowania osoby pobierającej takie świadczenia, opisanego w art. 127 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach, czyli wykonania obowiązku polegającego zawiadomieniu organu rentowego o podjęciu działalności, o której mowa w art. 104 ust. 1-4 ustawy o emeryturach i rentach przynoszącej przychód, między innymi z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej, o wysokości osiąganego przychodu, a po upływie roku kalendarzowego – o wysokości tego przychodu uzyskanego w poprzednim roku kalendarzowym.

O tych obowiązkach uprawniony do świadczeń musi być odpowiednio pouczony, a gdy wypłacający świadczenia organ takiego pouczenia dokonał, osoba pobierająca świadczenia, która była należycie pouczona o braku prawa do ich pobierania, ma obowiązek powiadomienia organu rentowego o występujących po jej stronie okolicznościach powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do

świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń w całości lub w części. Jeżeli obowiązek ten wykona, Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie może żądać zwrotu kwot nienależnie pobranych świadczeń za okres dłuższy niż 12 miesięcy, jeżeli mimo tego powiadomienia świadczenia były jej nadal wypłacane. Pobieranie nienależnych świadczeń i niezawiadomienie organu rentowego o okolicznościach zawartych w pouczeniu powoduje obowiązek zwrotu świadczeń za okres 3 lat (art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach). Taki sam jest zakres zwrotu w wypadku, gdy wypłata nienależnie pobranych świadczeń powstała w związku z osiągnięciem przychodów, o których mowa w art. 104 ust. 1 tej ustawy (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 listopada 2015 r., III UK 22/15, niepubl.).

Reasumując, organ rentowy powinien powziąć każdorazowo wiadomość, czy osoba pobierająca rentę z tytułu choroby zawodowej i emeryturę, w stosownej proporcji, osiąga przychód powodujący zawieszenie prawa do świadczeń lub zmniejszenie ich wysokości określony w ustawie o emeryturach i rentach. Tylko wtedy może postąpić, jak nakazuje art. 26 ust. 1 ustawy o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy, tj. dokonać, niezależnie od wysokości tego przychodu, wypłaty wybranego, jednego ze świadczeń, a następnie oceny, czy to świadczenie ma być wypłacane ze względu na osiągnięty dochód. Stosuje wówczas zasady przewidziane w art. 104 ustawy o emeryturach i rentach.

Ograniczenie żądania zwrotu świadczeń za okres nie dłuższy niż 12 miesięcy wiąże się z zawiadomieniem organu rentowego przez osobę pobierającą świadczenia o zajściu okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 grudnia 1985 r., II URN 207/85, PiZS 1986 nr 3, s. 71).

Forma zawiadomienia o osiągniętych przychodach nie została określona; nie jest to forma szczególna, inna niż przewidziana dla wniesienia odwołania od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (art. 83 ust. 5 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych). Jest to zatem forma pisemna lub ustna, realizowana przez złożenie oświadczenia do protokołu sporządzonego przez jednostkę organu rentowego. Nie chodzi jednak o formę, lecz o treść zawiadomienia, które ze swej istoty musi zawierać oświadczenie o zaistnieniu okoliczności objętych wcześniejszym pouczeniem. Ciążący na osobie pouczonej obowiązek dotyczy powiadomienia

organu wypłacającego świadczenia o zajściu po jej stronie okoliczności ujętych w pouczeniu, tj. takich, w których świadczenia mu nie przysługują, lub powinny być wypłacane w niższej wysokości, koreluje bowiem z obowiązkiem pouczenia osoby pobierającej świadczenia o okolicznościach mających wpływ na ich pobieranie.

Nie jest zawiadomieniem, o którym stanowi art. 84 ust. 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych w związku art. 26 ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy, zgłoszenie do organu ubezpieczeń społecznych wniosku o objęcie ubezpieczeniem zdrowotnym z tytułu prowadzenia pozarolniczej działalności, i nie ma znaczenia to, że zgłoszenie takie nie jest obserwowane ze względu na przesłanki do wstrzymania lub zawieszenia wypłaty świadczeń, lecz brak w tej czynności treści objętej odpowiednim pouczeniem. Nie ma znaczenia, że organ rentowy mógł powziąć wiadomość o konieczności wstrzymania wypłaty świadczeń z urzędu, na podstawie analizy akt, gdyż - mimo istnienia znanych organowi rentowemu okoliczności powodujących zawieszenie prawa do tego świadczenia, o których pobierający świadczenie był uprzednio pouczoney – następuje pobranie świadczeń nienależnych (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 sierpnia 2003 r., II UK 13/03 (OSNP 2004 nr 12, poz. 215). W uchwale z dnia 2 czerwca 1987 r., III UZP 19/87 (OSNC 1988 nr 9, poz. 119) Sąd Najwyższy stwierdził, że organ rentowy może dochodzić zwrotu nadpłaconych świadczeń także wtedy, gdy wypłaty dokonał, mimo istnienia okoliczności powodujących ustanie prawa do świadczeń, o których mógł powziąć wiadomość na podstawie akt rentowych, jeżeli osoba pobierająca świadczenia była pouczone o braku prawa do ich pobierania i nie powiadomiła Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Te okoliczności uwzględnił Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 lutego 2013 r., I UK 475/12 (niepubl.), przyjmując, że sformułowanie „powiadomiła” wskazuje na konieczną aktywność osoby pobierającej świadczenie, wyraźnie ukierunkowaną na uświadomienie organowi rentowemu zajścia określonych okoliczności. Zgłoszenie do ubezpieczeń społecznych nie służy bowiem weryfikacji uprawnień do pobieranych świadczeń; nie stanowi informacji „o zajściu okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń w całości lub w części” także dlatego, że jest to zgłoszenie płatnika składek (ubezpieczonego), a nie osoby „uprawnionej do renty z tytułu

niezdolności do pracy z ubezpieczenia wypadkowego oraz do emerytury na podstawie odrębnych przepisów". Zgłoszenie do ubezpieczeń społecznych nie może więc stanowić podstawy do przyjęcia, że osoba pobierająca niezależne świadczenie "zawiadomiła organ rentowy", zważywszy, iż na tle art. 26 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy w związku z art. 127 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach obowiązek zawiadomienia dotyczy każdego kolejnego roku osiągania przychodu.

W tym stanie rzeczy Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok, jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 i odpowiednio stosowanego art. 108 § 2 k.p.c.).

kc